

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто науково-теоретичні підходи до вивчення поняття «соціальна активність особистості». Проаналізовано теоретичні та методологічні засади формування соціальної активності особистості. Визначено психолого-педагогічні умови формування соціальної активності особистості. Літературних джерел 15.

Ключові слова: соціальна активність особистості, формування соціальної активності особистості, психолого-педагогічні умови.

Рассмотрены научно-теоретические подходы к изучению понятия «социальная активность личности». Проанализированы теоретические и методологические основы формирования социальной активности личности. Разработаны психолого-педагогические условия формирования социальной активности личности. Литературных источников 15.

Ключевые слова: социальная активность личности, формирование социальной активности личности, психолого-педагогические условия.

The topicality of the issue under consideration is accounted for by the socio-economic and socio-political development that is now taking place in Ukraine. Moreover, Ukraine is determined to build a democratic, legal state and civil society, which necessitates the identification of the active transformative social activities that contribute to the development of independent thinking, responsibility for one's actions, willingness to participate in the decision making process of the current issues of Ukrainian society.

The author, enlightening the importance of the problem, says that social activity is the major quality of a person that provides it with self-expression and self-realization in social groups, society as a whole, thanks to the quality of formation of the personality, and is able to influence the social relationships, successfully implementing its vital position in various types of social activity.

Expanding the topic, the author examines the scientific and theoretical approaches to the study of social activity of the individual, analyzes the theoretical and methodological basis for the formation of social activity of the individual, developing the psycho-pedagogical conditions of development of the social activity of the person.

The author explains that the formation of this characteristic feature is the most effective in late adolescence and occurs in social activities in which students participate during the educational process. It provides assimilation and reproduction of the social experience by older adolescents, and their harmonious integration into social life.

Key words: social activity of the individual, the formation of the social activity of the individual, psychological and pedagogical conditions.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли українське суспільство формує правову демократичну державу, на перший план висувуються проблеми соціальної активності людини, її свідомої участі в громадських справах та організації власного життя.

Суспільству, що розвивається, потрібні освічені, моральні, соціально активні люди, які готові діяти в його інтересах, можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їхні можливі наслідки, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, ініціативою, мають розвинене відчуття відповідальності за долю країни.

Велику роль у житті суспільства й держави відіграє підрастаюче покоління, оскільки воно являє собою ту соціальну групу, яка несе в собі величезні потенційні можливості майбутнього.

Не обтяжені ідеологічними штампами і стереотипами, а здатні винести уроки з досягнень і прорахунків минулого й сьогодення, знайти на цій підставі гідну альтернативу існуючим соціальним відносинам, ці молоді люди будуть у змозі прогресивно розвивати свою країну за умови, що до вступу в доросле життя вони знайдуть достатній рівень інтелектуальної готовності та соціальної активності будувати своє життя і життя держави.

Таким чином, формування у підрастаючого покоління соціальної активності є важливим завданням сучасного суспільства, що призводить до розуміння необхідності активізації роботи школи та інших соціальних інститутів щодо створення умов для розвитку соціально активної особистості, формуванні у

неї готовності та вміння брати участь у діяльності, спрямованій на перетворення соціальної дійсності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема соціальної активності особистості була в центрі уваги зарубіжних учених (І. Кант, А. Адлер, Дж. Дьюї, А. Маслоу, Е. Еріксон та інші). Значний внесок у розробку цього питання зробили вітчизняні дослідники (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Л. Божович, І. Бех, І. Кон, Т. Мальковська, І. Мілославова, А. Мудрік, Н. Пономарчук, А. Реан, С. Харченко та ін.).

Діяльна природа соціальної активності особистості, характер якої визначається суспільними цілями діяльності, досліджена Е. Ануфрієвим, Л. Архангельським, Г. Арєф'євою, Т. Богдановою, Г. Смирновим, К. Токаревою, Д. Фельдштейном, В. Ядовим та іншими.

Соціальна активність у взаємозв'язку із психічним і віковим розвитком особистості глибоко вивчена П. Блонським, Л. Виготським, О. Леонтєєвим, С. Рубинштейном, А. Петровським та іншими.

У педагогічних дослідженнях П. Атутова, О. Богданової, Ю. Васильєва, В. Ільїна, В. Журавльова, А. Зосимовського, В. Коротова, Г. Філонова та інших надається велике значення визначенню умов, що сприяють прояву соціальної активності особистості школярів.

Масовий і передовий педагогічний досвід щодо формування соціально активної особистості було проаналізовано в роботах І. Бєха, Б. Вульфова, П. Кананіхіна, Т. Мальковської, А. Мудрика, Н. Пономарчук, М. Рожкова, Л. Спірина, Л. Уманського, Г. Філонова, М. Ященко та інших.

Сьогодні стає очевидним, що школа повинна враховувати особливості виховного впливу на дитину різних соціальних інститутів, включати їх у процес виховання, створювати необхідні психолого-педагогічні умови формування соціально активної людини, здатної виступати творцем власного життя, що прагне до усвідомленої участі в різних сферах соціальної практики.

Саме такий підхід до виховання підростаючого покоління, інтегрованої взаємодії батьків, учителів, представників місцевої спільноти, вважається найбільш ефективним в умовах громадянського суспільства і вирішальним щодо формування в молоді соціальної активності, системи соціально значущих цінностей і суспільних настанов. Це відзначають у своїх роботах вчені Г. Андрєєва, О. Беспалько, І. Бех, Дж. Дьюї, І. Зверєва, Г. Корнетов, С. Керкіс, Н. Наркевич, С. Харченко, Дж. Хоманс, С. Шацький та інші.

Мета даної статті: розглянути психолого-педагогічні умови формування соціальної активності особистості.

Завдання статті:

- здійснити огляд наукових підходів до визначення поняття «соціальна активність особистості»;
- проаналізувати теоретичні та методологічні засади формування соціальної активності особистості;
- позначити необхідні психолого-педагогічні умови формування в особистості соціальної активності.

Виклад основного матеріалу. «Соціальна активність особистості» — поняття міжпредметне і в однаковій мірі використовується філософією, соціологією, психологією, педагогікою.

У філософії вивченням змісту цього поняття займалися Е. Ануфрієв, Г. Арєф'єва, В. Афанасьєв, В. Беленький, Л. Буєва, Ю. Волков, Ф. Вяккерев, М. Демін, Т. Лапіна, М. Каган, Р. Косолапов, В. Крем'янський, Л. Петрушенко, Б. Українцев та інші.

Узагальнюючи різні підходи, можна виділити два філософських напрямки в розумінні соціальної активності особистості.

У першому (Е. Ануфрієв, Г. Арєф'єва, Л. Буєва, Ю. Воробйов, В. Ушаков та інші) поняття «соціальна активність особистості» розглядається як особливий тип ставлення соціального суб'єкта до природного і соціального середовища в процесі діяльності, тобто як творчо-перетворювальне ставлення.

Наприклад, із точки зору В. Ушакова, соціальна активність особистості — це особливий тип відносин між особистістю і соціальним середовищем, що реалізуються в процесі соціальної діяльності, в якій особистість на основі суспільно сформованих здібностей перетворить це соціальне середовище [3, с.307].

Ю. Воробйов також переконаний, що соціальна активність особистості не може бути розкрита інакше, як через діяльність, її форми і види. Учений зазначає, що соціальна активність особистості виражає «не будь-яку, а певну діяльність: по-перше, обумовлену внутрішніми причинами; по-друге, спрямовану не лише на збереження системи, але і на її подальший розвиток; по-третє, творчу; по-четверте, ту, яка носить статечно виборчий характер і включає оціночний момент». Також Ю. Воробйов стверджує, що «соціальна активність перетворює не тільки навколишній світ людини, але і саму людину» [2, с.231].

Представники другого напрямку (Л. Архангельський, Л. Буєва, В. Мордкович, Г. Малінін, М. Сужиков та інші) соціальну активність особистості вважають внутрішньою властивістю, станом, якістю соціального суб'єкта.

Так, В. Мордкович відзначає, що соціальна активність особистості є суттєвою суспільною якістю людини, що виявляється в здатності суб'єкта до цілеспрямованої взаємодії із середовищем, у здатності, яка базується на її потребах та інтересах, існує як внутрішня готовність до дії та проявляється як усвідомлена й енергійна діяльність, спрямована на перетворення різних сфер дійсності й самих соціальних суб'єктів [8, с.15].

У соціології поняття «соціальна активність особистості» розглядається вченими з боку діяльнісного й особистісного підходів.

Представники першого напрямку (Е. Бабосов, Г. Зборовський, К. Токарева, С. Фролов та інші) розуміють «соціальну активність» як міру (ступінь), характеристику цілеспрямованої діяльності людини, пов'язану з перетворенням суспільного середовища і формуванням соціальних якостей особистості [3, с.131].

Соціологи другого напрямку (О. Якуба й А. Кратко) вважають, що «соціальна активність - це системна соціальна якість особистості, в якій виражається і реалізується рівень її соціальності, тобто глибина і повнота зв'язків із соціумом, рівень перетворення особистості в суб'єкт суспільних відносин»[6, с.20].

На наш погляд, ці підходи не суперечать, а доповнюють один одного, виходячи з існуючих у науці уявлень про становлення індивіда як особистості суспільства в процесі соціальної діяльності (А. Кравченко, І. Конєв, О. Леонтєв, А. Петровський, С. Рубинштейн, І. Смирнов, Д. Фельдштейн, В. Ядов та ін.).

У психологічному плані розглядається і характеризується соціальна активність як особистісна якість, яка базується на потребах та інтересах особистості, існує як внутрішня готовність до дії, яка забезпечує життєдіяльність людини в соціумі (К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Коган, О. Поліканова, А. Смирнова, І. Цевельова та інші).

Так, В. Коган вважає, що «соціальна активність особистості» - це свідома і цілеспрямована діяльність особистості та її цілісно-соціально-психологічна якість, які, будучи діалектично взаємообумовленими, визначають і характеризують ступінь або міру персонального впливу суб'єкта на предмет, процеси та явища навколишньої дійсності. Діяльність виступає як спосіб існування соціального суб'єкта та є реальним проявом його соціальної активності [5].

Психологи К. Абульханова-Славська, Ю. Гіппенрейтер, В. Крутецький, Н. Лейтес, А. Петровський, С. Рубинштейн, Д. Фельдштейн стверджують, що джерелом соціальної активності особистості є її органічні та духовні потреби. У міру того, як розвивається людина, її соціальна активність як природна здібність перетворюється в соціальну систему настанов, інтересів, потреб і у взаємодію особистості з навколишнім середовищем. Цей процес, на думку Д. Фельдштейна, включає усвідомлення людиною суспільних явищ, предметних складових соціальних відносин, розвиток соціальних потреб, мають громадянську

спрямованість, насамперед потреби у колективній взаємодії та відповідних мотивах, що спонукають до співпраці, участь у практичній діяльності, що має соціально ціннісну спрямованість [14, с.80].

У педагогіці до проблеми соціальної активності особистості звернуто увагу багатьох дослідників (Л. Архангельського, Б. Вульфо́ва, В. Бехтерева, А. Зосимовського, Т. Лапіної, А. Макаренко, Т. Мальковської, В. Сластьоніна, Г. Смирнова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та ін.), і це поняття розглядається з позиції діяльнісного підходу.

Так, О. Капто вважає, що соціальна активність - це ступінь прояву сил, можливостей і здібностей особистості як члена колективу, члена суспільства [1, с.132].

Як складну інтегровану якість особистості, що виявляється в ініціативній, спрямованій, соціально значимій діяльності і готовності діяти в інтересах соціальної спільноти, розглядає соціальну активність Н. Пилипчевська [10, с.15].

Науковці (І. Бех, Дж. Дьюї, А. Макаренко, Т. Мальковська, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.) стверджують, що ця якість не є природженою, на її формування спрямовані зусилля батьків, педагогів, місцевої спільноти. На думку К. Абульханової-Славської, Т. Борисової, С. Керкіса, Л. Кленевської в основі соціальної активності лежать якості особистості: ініціативність, старанність, соціальна відповідальність, вимогливість до себе і т.п., що дозволяє говорити про соціальну активність як інтегровану якість.

Під ініціативністю розуміють властивість, яка тісно пов'язана з добре розвиненою соціальною активністю. В. Селіванов визначає ініціативність як здатність і вміння людини за власним почином здійснювати дії та вчинки [12, с.15].

Ініціативність як складова соціальної активності є основою старанності, яка проявляється в здатності індивіда виконувати поставлені завдання на високому рівні відповідно до запропонованих вимог, громадських правил і норм [11, с.367].

Ініціативну і старанну людину характеризує відповідальність за свої ідеї та дії. Учені розглядають соціальну відповідальність як внутрішню готовність індивіда добровільно взяти на себе зобов'язання за долі своїх близьких і суспільства в цілому. Д. Фельдштейн вважає, що як особистісна якість соціальна відповідальність формується через суспільно значущу діяльність [14, с.136].

Масштаб людської особистості та її моральна сила визначаються, у першу чергу, почуттям вимогливості до себе й до інших. Високий рівень вимогливості до себе характеризує особистість із точки зору її готовності до виконання соціальних норм [4, с.239].

Узагальнюючи погляди вчених, соціальна активність особистості може розглядатись як актуальна соціальна потреба, як перетворююча здатність (властивість) і як стійка інтегративна якість особистості, що формується в соціальній діяльності.

Як актуальна потреба соціальна активність реалізується в певній системі цільових установок, мотивів, що визначають інтереси особистості, її включення до діяльності, пов'язаної із задоволенням виниклої потреби [7, с. 28].

Як перетворююча здатність вона реалізується через відповідні соціальні знання, вміння й навички, спрямовані на розвиток себе й середовища згідно з обопільними інтересами особистості та суспільства [7, с. 28].

Як стійка інтегративна якість соціальна активність виявляється в ініціативності, старанності, соціальній відповідальності, вимогливості до себе, цілеспрямованості тощо [13, с. 240].

Виходячи з цього, сутнісними характеристиками соціальної активності є:

- самодетермінація (потреби, самоусвідомлене спонукання, готовність до діяльності);
- соціальна взаємодія (взаємозв'язок особистості з соціумом, який виявляється пізнанні, спілкуванні, в соціально продуктивній діяльності, результатом чого є розвиток особистості й соціального середовища).

У контексті нашого дослідження соціальна активність особистості розглядається як інтегративна якість, яка включає соціальні знання і досвід, потребу в самореалізації й досягненні суспільно значущих цілей і характеризується спрямованістю на різні види соціально корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність за прийняті рішення і власні дії й виявляється в конкретній соціальній діяльності.

Науковці (Б. Вульф, Д. Дьюї, С. Керкіс, Т. Мальковський, А. Мудрик, Л. Рагозина, Н. Щуркова, С. Шацький та ін.) стверджують, що соціальна активність особистості формується за допомогою засвоєння соціального і життєвого досвіду.

«Чим ширше життєвий простір людини, - підкреслюють Н. Щуркова і Л. Рагозина, - тим ширше коло об'єктів взаємодії ... Взаємодія з об'єктами навколишнього світу створює досвід життя. Кожен момент життя дитини, що організовується, стає накопиченням життєвого досвіду... Життя дає досвід, а досвід визначає характер життя...» [15, с. 32].

Школа, вступаючи до співпраці з іншими соціальними інститутами, розширює соціальну взаємодію учнів, завдяки чому вони включаються до суспільно корисної діяльності, виконують різні соціальні ролі, збагачують свій життєвий і соціальний досвід.

Скоординована діяльність школи та інших соціальних інститутів дозволить створити соціально-педагогічне виховне середовище, в якому дитина найбільш повно буде включеною до суспільних відносин.

Це виховне середовище характеризується сприятливим психологічним кліматом, який допомагає вільній реалізації потенціалу особистості, виникненню комфортної атмосфери співпраці. Сприятливий емоційний клімат середовища розкривається в суб'єкт-суб'єктних відносинах, які встановлюються між дитиною та дорослими у процесі соціальної взаємодії. У цих відносинах передбачається відкритість для взаємодії, необхідність співпраці і взаєморозуміння. Відносини на основі діалогу «рівноправних» партнерів сприяють розвитку дитини в процесі

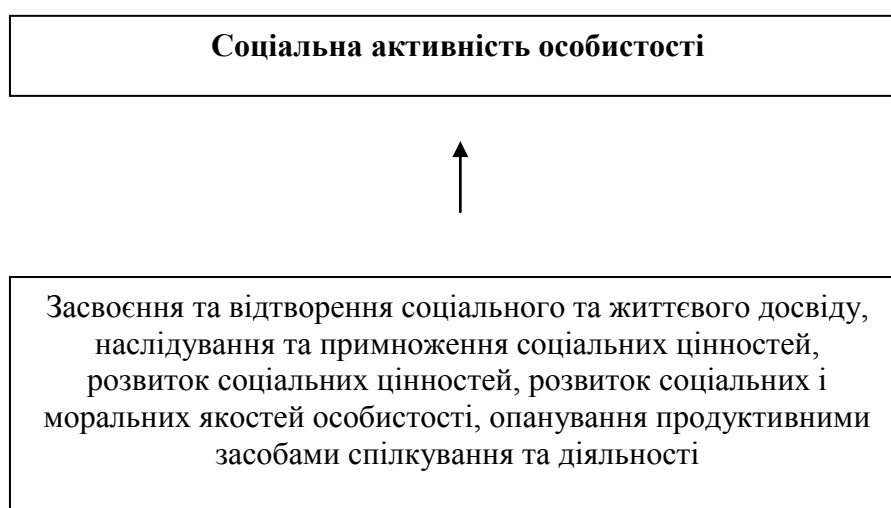
спільної діяльності через усвідомлення цієї діяльності й себе в ній у діалогічному емоційному контакті з іншими людьми.

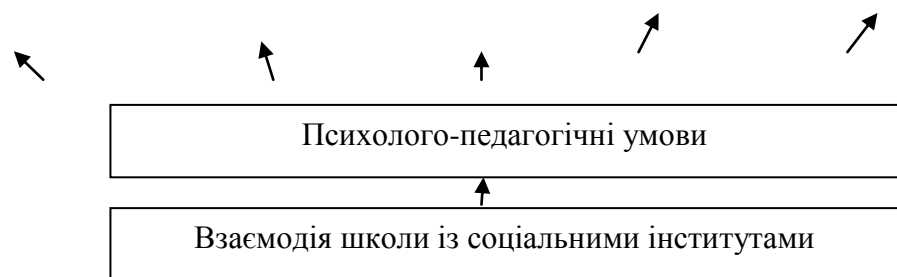
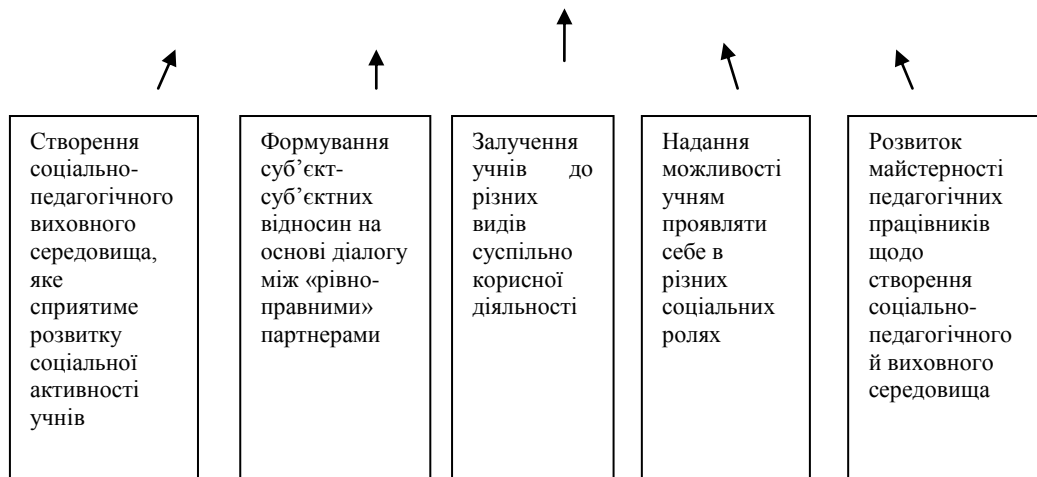
У цьому випадку виховання дитини спрямовується не на свідоме засвоєння учнями готових форм, стереотипів і способів соціального життя, а на вироблення за допомогою дорослих власних ціннісних орієнтацій, співвіднесення нормативного і внутрішнього плану особистості, оволодіння способами продуктивного спілкування й діяльності [14,с.136].

Ефективність процесу формування та розвитку соціальної активності учнів, на думку П. Блонського, Б. Вульфова, Н. Крупської, А. Макаренка, А. Мудрика, Н. Наркевича, А. Петровського, Д. Фельдштейна залежить від участі школярів у спільній суспільно корисній діяльності.

Процес формування соціальної активності учнів передбачає: створення соціально-педагогічного виховного середовища, формування суб'єкт-суб'єктних відносин на основі діалогу «рівноправних» партнерів, організацію суспільно корисної діяльності, надання можливості учням проявляти себе в різних соціальних ролях, залучення учнів до різних видів суспільно корисної діяльності. Створення таких умов можливо при чіткому розумінні ідей і високому професіоналізмі педагогів. Теоретична і методична освіченість педагогічних працівників дозволить відмовитися від загальноприйнятих штампів у сфері навчання та виховання підростаючого покоління, вийти на новий рівень спілкування, реалізувати поставлені завдання.

Процес формування соціальної активності учнів можна зобразити схематично.

Висновки. Таким чином, соціальна активність особистості являє інтегративну якість, яка включає соціальні знання і досвід, потребу в самореалізації й досягненні суспільно значущих цілей і характеризується спрямованістю на різні види соціально корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність за прийняті рішення і власні дії й виявляється в конкретній соціальній діяльності.

Формування соціальної активності учнів слід розглядати як одне із завдань виховання, що забезпечує засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, комфортне і гармонійне входження людини до життя суспільства. Формування і розвиток соціальної активності особистості відбувається в процесі спільної діяльності і спілкування в певних психолого-педагогічних умовах.

Подальші дослідження будуть зорієнтовані на розробку моделі взаємодії школи та громади щодо формування соціальної активності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Т. С. Активность и инициативность как основа формирования социальной ответственности учащейся молодежи / Т. С. Борисова // Вестник ТГПУ. - 2011. - Выпуск 1 (103) - С.131-136.
2. Воробьев Ю. Л. В поисках смысла и правды. Активность и развитие личности / Ю. Л. Воробьев, Б. Н. Королев. - М.: МГСУ «Союз», 2003. – 500с.
3. Зборовский Г. Е. Общая социология / Г. Е. Зборовский.- М.: Гардарики, 2004. – 234 с.
4. Керкис С. С. К вопросу о формировании социальной активности подростков / С. С. Керкис // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. - 2008.- №3 – С.238-241.
5. Коган В. З. Человек в потоке информации / В. З. Коган. - Новосибирск, 2000. – 135 с.
6. Кратко А. А. Соціологія: Конспект книги Якуба Е.А. Соціологія / А. А. Кратко, Е. А. Якуба. - Х.: Константа, 1996. - 192с.

7. Мальковская Т. Н. Социальная активность / Т. Н. Мальковская. – М. : Педагогика, 1988. – 144 с.
8. Мордкович В. Г. Социальная активность: суть и споры / В. Г. Мордкович. - Челябинск, 1976. –16 с.
9. Наркевич Н. Ю. Формирование социальной активности школьников в условиях взаимодействия семьи и школы: дис. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Наталья Юрьевна Наркевич. - Новгород, 2007. – 140 с.
10. Пилипчевская Н. В. Изучение социальной активности студентов педагогического ВУЗа: теория и практика / Н. В. Пилипчевская // Вестник ТГПУ, 2008. – Выпуск 2(76). - С.15-19.
11. Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х т. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1993-1998. Т. 1 - 607 с.; Т. 2 - 672 с.
12. Селиванов В. И. Вопросы воли в советской психологии / В. И Селиванов // Вопросы психологии и педагогики воли. - Краснодар, 1969. - С. 3-16.
13. Третьяков Н. Ф. Социальная активность личности / Н. Ф. Третьяков. – М. : Педагогика, 2001. – 230 с.
14. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков / Д. И. Фельдштейн. - М.: Педагогика, 1982.-224с.
15. Щуркова Н. Е. Классное руководство: формирование жизненного опыта у учащихся / Н. Е. Щуркова, Л. Д. Рагозина. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 160 с.